

شورای سیاست گذاری حوزه های علمیه ی خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه ی خواهران

معاونت پژوهشی

تحقیق درسی (سطح 2)

عنوان :

آثار فرهنگی اجتماعی و تربیتی نماز جماعت خانواده

استاد مربوطه:

سرکار خانم فرزانه

استاد راهنما:

سرکار خانم مشکاتی

نگارنده:

الهام زارع شیبانی

سال تدوین:

بهار 1394

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

براستی چرا نماز از میان اعمال و عبادات دین به عنوان یاد خداوند و عمود دین معرفی و توصیه شده است و اندازه ثواب این فریضه بهنگام برپایی با جماعت خارج از تصور انسان است. حضرت پیامبر (ص) فرمودند: «اگر تعداد نمازگزاران صفوف جماعت از 10 نفر فراتر رود، پاداش هر رکعت آن، آنقدر زیاد می‌گردد که حتی اگر تمام آسمانها کاغذ شود و تمام دریاها مرکب، و همه درختان قلم گردند و همه فرشتگان مامور نوشتن آن، نمی‌توان پاداش آن را ثبت نمود و پاداش آن فقط در خور محاسبه ذات بیکران الهی است.» در حدیثی دیگر حضرت فرمودند: «هر کس مقید به حضور در نماز جماعت تحت هر شرایطی باشد از پل صراط همچون برق عبور می‌کند و به بهشت نائل می‌گردد. مقاله حاضر به بررسی مختصری در مورد آثار فرهنگی، اجتماعی و تربیتی نماز جماعت می‌پردازد.

کلیدواژگان: نماز ، خانواده،فرهنگی ، اجتماعی ، تربیتی ، جوانان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	مقدمه
2	نماز در خانواده
3	آثار فرهنگی، اجتماعی و تربیتی نماز جماعت خانواده
5	آثار فرهنگی در نماز جماعت چگونه تحصیل می‌شود؟
9	فرهنگ همکاری و تعاون
10	فرهنگ ایثار و انفاق
11	آثار اجتماعی - تعهد
11	همدردی
13	دوستی‌ها
14	نقش تربیتی
15	نتیجه گیری و پیشنهادات
16	منابع

فريضة اى كه به آن توجهى وافر شده، نماز است و با آن كه جزو فروع دين محسوب مى شود ولى استمرار و برپاداشتن آن، موجب حفظ باور فرد نسبت به اصول دين مى شود. خداوند فرمود: نماز را براى ذكر من برپا دار. اما فوايد نماز به نمازگزار مى رسد، اوست كه با ياد خدا، دلش آرامش مى يابد و قرآن مى فرمايد: «فقط با ياد خداست كه دل ها آرامش مى گيرد.» و «چون از ذكر و ياد خدا بهره گيرند مورد لطف و عنايت خدا قرار مى گيرند.» زيرا خداى تعالى فرمود: «مرا ياد كنيد تا شما را ياد كنم.» منظور از آيه شريفه نزول الطاف و رحمت خداوندى است وگرنه ما هرگز لحظه اى از ياد خدا نمى رويم. چراكه به قول فارابى خداى تعالى هم به عالم ما فوق قمر عنايت دارد و هم به عالم مادون قمر. ولى چون آدمى نماز را برپا مى دارد، از فحشا و منكرات به دور مى ماند و طريق صلاح و سلامت مى پويد و قرآن مى فرمايد: چون ترك نماز گويد، دچار سختى و تنگى در معيشت مى گردد. خداى تعالى مى فرمايد: هر كسى كه از ذكر من اعراض كند به درسى كه براى او معيشتى سخت و تنگ خواهد بود و آن كس كه نمازش را از روى عمد ترك كند، كفر ورزيده است. پس اگر به پيام قرآن دقيقاً توجه كنيم، دوزحيان را اهل نماز معرفى نمى كند. و باز خداوند مى فرمايد: «از آنها مى پرسند كه چرا در دوزخ قرار گرفته ايد جواب مى دهند: ما از نمازگزاران نبوديم.» پس سرانجام كسانى كه نماز را ترك مى گويند، دست نيافتن به سعادت و رفتن به دوزخ خواهد بود و حال آن كه فارابى كه مؤسس فلسفه اسلامى است، هدف از ديانت و تحقق مدينه فاضله را دست يافتن به سعادت مى داند.¹

حال اگر در درون خانواده اى يكايك اعضا به سعادت برسند، خانواده اى سعادت مند را تشكيل مى دهند كه در پرتو عبادت و نماز از آرامش برخوردارند و در پرتو عنايات و الطاف الهى به سر مى برند و از فحشا و منكرات به دورند و چون از نماز فارغ مى شوند، دوباره به ذكر خدا مى پردازند و به تعبير قرآن «پس وقتى از نماز فراغت يافتيد باز در همه احوال، ايستاده و نشسته و بر پهلو و درهر حال كه مى توانيد خدا را ياد كنيد.»²

¹ - وسايل الشيعه، شيخ محمد حر عاملى، جلد 3، ص 158.

² - وسايل الشيعه، شيخ محمد حر عاملى، جلد 3، ص 159.

نماز در خانواده

یکی از ویژگی های بارز انسان مسلمان انجام عبادت و برگزاری فریضه است. پدر را وظیفه آن است که همسر و فرزندان خود را امر به نماز کند و قرآن می فرماید: «اهل خود را به برگزاری نماز امر کن.» لقمان حکیم نیز فرزند خویش را به نماز امر کرده و می فرماید: فرزندم نماز را بیادار. پس پدر که متولی دعوت اعضای خانواده به دیانت در معنای وسیع است، باید وظیفه امر به معروف را عهده دار شود و نماز یکی از مصادیق بارز امر نیک و معروف است. پس پدر باید احساس وظیفه کرده و نسبت به وظیفه خطیر خویش واقف باشد تا دیگران را نسبت به ایفای آن وظیفه تذکر دهد و در بیان نیز لحنی صمیمانه داشته باشد، چنان که این صمیمیت در لحن لقمان هویدا است. علی (علیه السلام) نیز در نامه نهج البلاغه، فرزند خویش امام حسن (علیه السلام) را به همین نحو و با همین لحن مورد خطاب قرار داده و می فرماید: «یا بنی». پس هنگام دعوت فرزندان خویش نیز پدران از همین لحن صمیمانه استفاده کرده و بگویند: «پسر نماز را به یادار» و این لحن گرم و صمیمی است که آنان را به عبادت تشویق و ترغیب می کند. پس دعوت با لحن نیک و صمیمی تأثیر مضاعف دارد و آنجا که امر و دعوت با لحنی صمیمانه نباشد، قطعاً گرایش به انجام فریضه و استمرار آن نیز چندان قابل توجه نخواهد بود.¹

آثار فرهنگی، اجتماعی و تربیتی نماز جماعت خانواده

براستی چرا نماز از میان اعمال و عبادات دین به عنوان یاد خداوند و عمود دین معرفی و توصیه شده است و اندازه ثواب این فریضه بهنگام برپایی با جماعت خارج از تصور انسان است.

حضرت پیامبر (صلی الله علیه واله وسلم) فرمودند: «اگر تعداد نمازگزاران صفوف جماعت از 10 نفر فراتر رود، پاداش هر رکعت آن، آنقدر زیاد می گردد که حتی اگر تمام آسمانها کاغذ شود و تمام دریاها مرکب، و همه

¹ - نماز و زندگی، هشتمین اجلاس سراسری نماز (مقالات) ص 112.

درختان قلم کردند و همه فرشتگان مامور نوشتن آن، نمی‌توان پاداش آن را ثبت نمود و پاداش آن فقط در خور محاسبه ذات بیکران الهی است.»^۱

در حدیثی دیگر حضرت فرمودند: «هر کس مقید به حضور در نماز جماعت تحت هر شرایطی باشد از پل صراط همچون برق عبور می‌کند و به بهشت نائل می‌گردد.»

لکن در این میان نباید از مکان نماز جماعت (مسجد) غفلت کرد.

واژه «صلاة» در لغت به معنای دعاست از آنجا که نماز شامل دعا نیز می‌باشد این واژه از معنی لغوی خود به اعمالی که نماز خوانده می‌شود، نامگذاری شد. بنابراین انسان نمازگزار روزانه 3 یا 5 نوبت به درگاه خالق خود دعا می‌کند. به این معنا که خدا را به یاری خود می‌طلبد و از او انتظار امید به زندگی شایسته را دارد.^۲

این نوع ارتباط معنوی به اعتقاد روانشناسان به (درونی شدن) منجر می‌شود. که در این صورت انسان موحد کسی را جز خدای سبحان امید و پشتوانه خود نمی‌داند و این احساس مایه انگیزش او در تمام عرصه‌ها خواهد بود. با توجه به اینکه خالق هستی (رب العالمین) است و تمامی فرهنگ از جانب او به بشر رسیده است، شیوه دعا کردن را به بنده خود آموزش داده که چگونه با خدای خود سخن بگوید و چه چیزی را از او مسئلت نماید. آنچه در منابع روایی به عنوان عمود دین از نماز یاد شده، در واقع می‌توان گفت، به منزله شاه‌رگ حیات طیبیه است که بنده نمازگزار به دست خود مقدمات آن را فراهم کرده و بنایی محکم و رو به آسمان، به طرف بالا پیش می‌برد. تا در هنگام نیاز، بر آن تکیه زده و کمر راست کند. پس بنابراین، این ستون هرچه بیشتر و محکم‌تر بنا شود بهره‌وری آن نیز افزون خواهد بود. حال که دانستیم نماز دعا و نیایش به سوی معبود و ستون دین است، سزاوار است که این ستون در مکان‌های مقدس مسجد توسط افراد صالح و پرهیزگار برپا شده و حفظ و حراست گردد. با مرور آیات و روایات در مورد نماز به این نکته مهم پی‌می‌بریم که نماز سر رشته ارتباط بنده با خالق بوده و جذابیت این رشته بسان آهن‌ربا نمازگزاران متعهد را در اوقات معین روزانه سه یا پنج‌بار به سوی مکان‌های برگزاری نماز جماعت به قصد احیاء ستون‌های جدید و بسیار می‌کشاند. قطع نظر از

^۱ - وسائل الشیعه، شیخ محمد حر عاملی، جلد ۳، ص 158.

^۲ - اصول کافی، ثقه الاسلام کلینی، ترجمه و شرح رسولی. جلد 3، ص 270.

احیاء ستونهای جدید و افزون، استحکام بنای عظیم دین و آئین نیز افزون گردیده و سالیان دراز نسلهای آینده در زیر سایه آرامش بخش آن به حیات طیبه خود ادامه خواهند داد. در این رابطه قرآن کریم می‌فرماید:

«انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر واقام الصلاة وآتى الزكاة ولم يخش الا الله فعسى اولئك ان يكونوا من المهتدين».^۱

واژه «انما» که در عربی به معنای حصر است، تعمیر مساجد منحصر به افراد نمازگزار شده می‌فرماید: «منحصرا تعمیر مساجد خدا به دست کسانی است که به خدا و روز قیامت ایمان آورده و نماز (پنجگانه) بپا دارند و زکاء مال خود بدهند و از غیر خدا نترسند آنها امیدوار باشند که از هدایت‌یافتگان راه خدا هستند».^۲

آثار فرهنگی در نماز جماعت چگونه تحصیل می‌شود؟

همانطور که مسجد در صدر اسلام محل پذیرش افراد مختلف و محل اجتماعات سیاسی، فرهنگی، اجتماعی بود، امروز نیز پذیرای مربیان و متریبان جهت تعلیم و تربیت و مکان اوج سالکان راستین است.^۳

در اینجا ذکر این نکته لازم است و آن اینکه حضور فیزیکی امام جماعت عملاً در میان همه اقشار مختلف مردم مسلمان و نمازگزار یا ممکن نیست و یا به صورت ملاقات با بخش کوچکی از مردم امکان‌پذیر است. اما به برکت حضور در نماز جماعت ارتباط معنوی و صمیمانه مردم با امام جماعت میسر می‌گردد و مردم به عنوان پیام‌رسانان دین از وجود ائمه جماعات بهره‌مند می‌گردند. و متقابلاً آنها نیز در صدد بالابردن سطح فرهنگ و آگاهی اسلامی مردم نمازگزار تلاش می‌کنند. و به یاری یکدیگر یک فضای سالم و پاکیزه برای رشد ارکان اسلامی و ارزشی مهیا می‌نمایند.

همانطور که می‌دانیم تربیت، ارکان حیات اجتماعی انسان است، و لذا توجه به ابعاد مختلف تربیتی، توجه به شخصیت والای انسان است. در اصول تربیتی، محیط زیست یکی از عوامل تاثیرگذار بوده و می‌تواند کفه

^۱ - توبه / ۱۸.

^۲ - اصول کافی، ثقة الاسلام کلینی، ترجمه و شرح رسولی. جلد ۳، ص ۳۶۴.

^۳ - اصول کافی، همان، ص ۲۵۱.

ترازوی تربیت را به نفع خود سنگین نماید. بنابراین مساجد و مکانهای برگزاری نماز جماعت به عنوان یکی از محورهای تربیتی قابل توجه می‌باشد.^۱

به هنگام اوقات نماز یومیه، با ندای مؤذن بندگان صالح، وقت‌شناس و وظیفه‌شناس به سوی میعادگاه روانه می‌شوند حضور به موقع و منظم نمازگزاران اثر تربیتی مطلوب در ارج نهادن به ندای «حی علی خیر العمل» دارد و نشانگر نیاز انسانها به اعمال نیک می‌باشد که در سایه انجام عمل خیر به آرامش درونی می‌رسند و با عطر معنویت که از وجود افراد صالح و متقی تراوش می‌کند، روح خود را نیز معطر می‌نماید.

انجام اعمال عبادی نماز جماعت به صورت یک دست و منظم، بیانگر این حقیقت است که اگر افراد مسلمان اراده بکنند می‌توانند در تمام امور زندگی نظم و انضباط داشته و با بهره گرفتن از قابلیت‌های نهان و آشکار خود، حلال مشکلات خود و دیگران باشند.^۲

به عبارت دیگر هم اکنون که جماعت مؤمن نمازگزار اراده کرده و به دلخواه و به صورت اختیاری همه با هم، در کنار هم برای احیاء شعائر اسلامی قدم پیش گذاشته و مصمم به انجام آن هستند، به همان نسبت خواهند توانست در سایر امور دینی پیش گام بوده و با بهره‌گیری از نیروی ایمان و استعدادهای موجود، قله‌های کمال را تسخیر کنند. و هرگاه این رفتارها به صورت مدام و مستمر صورت بگیرد (حضور در جماعت) از خلاقیتها و صفات خدا پسندانه افراد صالح بهره برده و متاثر شده، در نتیجه به اصلاح و خودسازی پرداخته و این شکوفایی را به جامعه نیز سرایت خواهند داد. در علم روانشناسی این مرحله از رفتار به رمز خویشتن یابی معروف است، مساجد و سایر مکانهای نماز جماعت علاوه بر محل نیایش بودن، منابع اشاعه فرهنگ اسلامی و محل به نمایش گذاشتن قدرت و اقتدار امت اسلامی نیز می‌باشد. و روزانه سه یا 5 بار افراد مؤمن در خدمت خالق خود بوده و برای جان نثاری و اطاعت از سایر اوامر مولا اعلان آمادگی می‌کند و نفس این عمل هشداری است برای دشمنان اسلام، و گام نخستین برای حرکت احیاء عدالت اجتماعی و ظلم ستیزی.^۳

^۱ - نماز و زندگی، هشتمین اجلاس سراسری نماز (مقالات)، صفحه 112.

^۲ - اصول کافی، ثقة الاسلام کلینی، ترجمه و شرح رسولی. جلد 3، ص 255.

^۳ - مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، 1379، ص 130

علاوه بر مطالب ذکر شده اجتماع مسلمین در نماز جماعت بسان دژ محکم و سنگر مقاومت و مقرر فرماندهی و محل تصمیم گیریهای مهم سیاسی، فرهنگی و اجتماعی می باشد. و در برابر توطئه گران و بدخواهان دین، اعلام موضع کرده و آرامش نسبی آنها را به هم می ریزد.

امام راحل (ره) در این رابطه فرمودند: «شما ملت برای اسلام قیام کردید و برای اسلام این همه زحمت کشیدید و دارید می کشید. مراکزی که مراکز بسط حقیقت اسلام است، ... فقه اسلام است و آن مساجد است، اینها را خالی نگذارید این یک توطئه است که می خواهند مسجدها را کم کم خالی کنند. مساجد باید مرکز تربیت صحیح باشد...»^۱

اکنون که سخن از مسجد به میان آمده اشاره ای هم به محراب مسجد داشته باشیم. همانطور که در مقرر فرماندهی، فرمانده ارشد در مکان مخصوص قرار می گیرد و خط و رمز را مشخص می نماید و دیگران از او پیروی می کنند، در مسجد نیز محراب مسجد از یک چنین جایگاهی برخوردار است و امام جماعت به عنوان مربی و رهبر در محل محراب به انجام اعمال عبادی نماز مشغول شده و سایر نمازگزاران از وی پیروی کرده و دنباله رو وی می باشند.^۲

محراب مسجد همانطور که از نامش پیداست محل جنگ با شیطان است. در اینجا لازم است به نکته ای ظریف اشاره کنیم و آن اینکه از نظر روانشناسی ممارست دائمی انسان با هر چیزی اثر پذیری را به دنبال خواهد داشت و انسان را قرین خود خواهد کرد. بنابراین مشاهده روزانه (محراب عبادت) با توجه به فلسفه وجودی محراب، به تدریج توجه افراد نمازگزار را از دشمن درون به دشمن بیرونی معطوف خواهد کرد. به عبارت دیگر اکنون که شیطان درونی به چشم مشاهده نمی شود شیطان بیرون که همانا دشمنان دین اسلام هستند مظهر شیطانند. و قابل موضع گیری، پس اولین گام، مبارزه با شیطان و ظلم ستیزی در نماز جماعت برداشته خواهد شد.^۳

هرگاه این احساس و طرز تفکر در جمع نمازگزاران به وجود بیاید، بدون آنکه در این باره با یکدیگر به گفتگو بپردازند همگان نسبت به دشمن خویش اظهار تنفر می کنند و مانند هیز می هستند که مهبای روشن کردن است و

^۱ - نماز و زندگی، هشتمین اجلاس سراسری نماز (مقالات) ص 112.

^۲ - همان، ص 113.

^۳ - مروارید غلطان (سخنان ائمه «ع») ص 64.

این احساس زمانی به اوج می‌رسد که خطیب جمعه یا جماعت، طی خطابه‌ای مردم را نسبت به دشمنان دین آگاه کرده و یا در آنها انگیزه‌های نفرت را بیدار کند. و لذا دیده می‌شود غالب تظاهرات و اظهار تنفر، نسبت به دشمنان و توطئه گران بعد از نمازهای جماعت و جمعه صورت می‌گیرد. در تاریخ فلسطین آمده است که غالب راهپیمایی‌های مردمی به رهبری روحانیت بعد از نمازهای جماعت شکل می‌گرفت و همراه با پیروزی بود.^۱

روانشناسان معتقدند هرگاه افرادی عصبانی باشند و در عین عصبانیت اگر با اسباب و ابزاری که از عوامل تحریک کننده است روبرو شوند عصبانیت آنها شدت خواهد یافت. پس بنابراین نظریه حضور نمازگزاران متنفر از شیطان و مظاهر شیطانی در کنار محراب عبادت، انگیزه ظلم ستیزی را تقویت می‌کند و فرهنگ ظلم ستیزی به دست فراموشی سپرده نمی‌شود. و بلکه همواره افراد مسلمان در حال آماده باش روحی و فیزیکی قرار می‌گیرند و از دشمن خود غافل نمی‌باشند. چنانچه در شکل گیری و تداوم انقلاب اسلامی ما این تفکر و احساس نقش کلیدی به همراه داشت.^۲

در واقعه کربلا روز عاشورا امام حسین (علیه السلام) و انصار باوفایش بعد از انجام نماز ظهر، لباس شجاعت و شهادت بر تن کرده و بر علیه ظلم بنی امیه وارد میدان نبرد شدند و دلیرانه در رکاب امام، جام شهادت را نوشیدند. سربازان دلیر ایران زمین نیز غالبا بعد از نماز جمعه و جماعت عازم جبهه‌های نبرد می‌شدند. و طبق آنچه که راویان جنگ نقل می‌کردند، حمله‌های بسیاری، بعد از نماز صورت می‌گرفت.^۳

فرهنگ همکاری و تعاون

همکاری و تعاون که از عوامل وحدت آفرین و استحکامبخش جامعه هستند غالبا در نماز جماعت بیش از سایر اجتماعات به چشم می‌خورد. مراعات حقوق دیگران و یاری آنها، رسیدگی به مشکلات برادران دینی در نماز جماعت مطرح شده و به همت مردم کارهای مفید و مهم صورت می‌گیرد. به عنوان مثال در اجتماع جمعه و

^۱ - مروارید غلطان (سخنان ائمه «ع») ص 64.

^۲ - تربیت اسلامی، ویژه تربیت اخلاق، ص 101.

^۳ - تجلی نماز در نهضت عاشورا، ۱۳۸۶، ص 262.

جماعت از مردم خواسته می‌شود که برای رفع خشک سالی در نماز استسقاء حاضر بشوند. و مردم با انگیزه «تعاونوا علی البر» سه روز به خاطر هموعان خود روزه گرفته و نماز می‌خوانند. اینگونه اعمال نه تنها مشکلات مؤمنین را از سر راه برمی‌دارد، بلکه از عوامل پیوند اجتماع و مردم نیز هست، افراد نمازگزار با حضور خود در صفوف نماز به «اعتصموا بحبل الله» جامه عمل می‌پوشانند.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «به هم بیوندید و با هم نیکی کنید و به هم مهربانی کنید و برادران خوشرفتاری باشید، چنانکه خدای عزوجل به شما فرموده»^۱ از فرمایشات امام استفاده می‌شود که تعاون و نیکی مهربانی به همراه داشته و موجب جلب سایر مؤمنین به جمع نمازگزاران می‌گردد. امروز در جوامع غیر مسلمان عامل اصلی از هم گسیختگی ملتها و دولتها عدم وجود عاطفه و تعاون و دلسوزیست.

رسول مکرم اسلام می‌فرماید: «من اصبح لا يهتم بامور المسلمين فليس بمسلم؛ هر کس صبح کند و اهمیتی به کار مسلمانان ندارد، پس مسلمان نیست.» هرگاه مؤمنین در سه وعده حضور به امور برادران خود همت بگذارند دیگر تنش روانی در جامعه وجود نخواهد داشت. خداوند سبحان دعایی را قرین اجابت کرده که در جمع مسلمین دعا شده باشد که نوعی تعاون به شمار می‌رود.^۲

فرهنگ ایثار و انفاق

از دیگر برکات نماز جماعت اشاعه فرهنگ ایثار و انفاق است، که گاهی در حد اعلا و ممتاز مشاهده می‌شود. جمع نمازگزارانی که در حال نماز از خدای مهربان هدایت و نعمت را مسئلت می‌نمایند «صراط الذین انعمت علیهم...» به تبع این درخواست خود نیز گامی در جهت نعمت‌بودن برای سایر برادران خود برمی‌دارد. اعلام نیاز بعد از نماز و به دنبال آن اقدام عمل افراد، از شاخصه‌های فرهنگ جمع نمازگزار است زمانی که آیات «اهدنا الصراط» خوانده می‌شود همگان هدایت را برای هموعان خود می‌خواهند، در واقع با دعای خود به دیگران احسان می‌کنند. در برخی از آیات نماز و انفاق قرین هم آمده‌اند:

^۱ - ملائقی، عباس، تجلی نماز در نهضت عاشورا، نشر فردابه، چاپ اول، ۱۳۸۶، ص 211

^۲ - ملائقی، عباس، همان، ص 211

«والذين صبروا ابتغاء وجه ربهم وأقاموا الصلاة وأنفقوا مما رزقناهم»¹

و هم در طلب رضای خدا راه صبر پیش می گیرند و نماز بپا می دارند و از آنچه نصیبشان کردیم پنهان و آشکار انفاق می کنند» «الذين يقيمون الصلاة ومما رزقناهم ينفقون اولئك هم المؤمنون حقا لهم درجات عند ربهم ومغفرة ورزق كريم» و نماز را با حضور قلب بپا می دارند و از هرچه روزی آنها کردیم (علم و جاه و مال) انفاق می کنند. آنها براستی و حقیقت اهل ایمانند و نزد خدا مراتب بلند و آمرزش و روزی نیکو (علم و ادب) مخصوص آنهاست.

بطور طبیعی اطلاع رسانی در مورد نیاز و مشکلات مردم محروم در حالت عادی امکان پذیر نیست و در صورت اقدام به اطلاع رسانی تنها بخش کوچکی از جامعه مطلع می شوند. اما حضور در جماعت این کار را سهل و ساده و به صورت مطلوب امکان پذیر می نماید. و اقشار مختلف مردم از هر گوشه و کنار شهر در اسرع وقت به ندای هل من ناصر برادران محروم خود لبیک می گویند و این رفتار و اعمال انسانی احساس عاطفی را رشد می دهد.

آثار اجتماعی - تعهد

میان ادیان و مکاتب، اسلام بیشترین توجه را برای مراعات و حقوق انسانها قائل شده و به عنوان حق الناس در جایگاه عدالت اجتماعی آن را مطرح کرده است. هنگام برپایی نماز جماعت مؤمنین ملزم به مراعات آداب و احکام نماز از جمله غصبی نبودن مکان نماز هستند، به این معنا که هرگاه مؤمن سجاده خود را قبل از سایرین در محل نماز گسترده باشد دیگران حق ندارند آن را برداشته و خود در آن محل به نماز بایستند. همین تعهد در وجود جمع نمازگزار ملکه شده و در سایر امور آنها نیز سرایت داده می شود و ناخودآگاه تبدیل به یک رفتار اجتماعی می گردد.²

تعهد به حضور مستمر و منظم در نماز جماعت نیز تمرینی است برای سایر تعهدات ملی و مذهبی، به برکت این اخلاق پسندیده محیط کاری و زندگی از یک امنیت و آرامش مطلوب برخوردار می شود و از سوی دیگر به

¹ - غرر الحکم، ج 1، ص 363، ح 11.

² - غرر الحکم، ج 1، ص 363، ح 13.

تنش زدایی کمک چشم‌گیری می‌کند. احساس مسئولیت قطعاً انسان را به تعهد وادار می‌کند و سبب حل بسیاری از مشکلات اجتماعی می‌گردد. به عنوان مثال در محیط کاری پاسخ به موقع به نیاز ارباب رجوع، احساس عاطفی و صمیمی آنها را به دنبال خواهد داشت، که هرگاه این نوع برخورد در همه محیط‌های کاری و زندگی اجرا شود، جامعه از یک امنیت نسبی برخوردار خواهد شد و اعتماد همگان را جلب خواهد کرد و مشارکت و همکاری را نیز به دنبال خواهد داشت.

همدردی

با تجدید حضور در نماز جماعت پیوند عاطفی و معنوی نیز تجدید می‌گردد. حضور معنوی که عامل گسترش مشترکات معنوی می‌باشد، جمع نمازگزار را به همسویی و همفکری فرا می‌خواند و این احساس در آنها به وجود می‌آید که بنی‌آدم اعضای یکدیگرند و بنابراین نباید از درد و رنج هموطنان خود غافل بشوند. و همین احساس از قوه به فعل تبدیل شده و افراد مؤمن را به سراغ دردمندان می‌فرستد و با حضور فیزیکی و معنوی باعث تسکین آلام آنها می‌گردد.^۱

در جبهه عمل نیز این رفتار به سایر مؤمنین انتقال داده می‌شود و عزم همگان برای رفع گرفتاریها و احیاء آرامش روانی در جامعه فراهم می‌گردد. همدردی و همدلی با مؤمنین در مکتب انسان ساز اسلام سرآغاز خردمندی است، بعد از ایمان به خدا، و در منابع روایی بدان توصیه شده است.

یکی از علل شاد کردن قلب مؤمن که در روایات به آن توجه شده است این است که فرد مسلمان با انگیزه شاد کردن دل مسلمانی، با حضور سبز خود بار سنگین درد و رنج را از دوش برادر خود بر گرفته و خود را با او شریک می‌داند و عامل امیدواری برای آنهاست و از سوی دیگر احساس همبستگی، مودت، همکاری بین اقشار مردم مسلمان زنده و با طراوت پابرجا می‌ماند و آثار مطلوب آن در پرورش و تربیت نسل آینده متجلی می‌گردد.^۲

^۱ - نقش نماز در هویت یابی انسان مسلمان، ۱۳۸۰، ص ۱۲۹.

^۲ - همان، ص ۱۳۰.

بی‌شک شکوه و عظمت همدردی در نمازهای جماعت بیش از سایر اجتماعات خواهد بود و به علت حضور مستمر مردم بدین سان پایه‌های بهداشت روانی در جامعه متزلزل نخواهد شد و جامعه از ابتلا به بیماری دردناک (بی‌تفاوتی) نجات پیدا خواهد کرد. به قول روانشناسان در اثر ممارست فکری و عمل مردم در سه وعده نماز جماعت به درونی شدن این افکار و رفتار منجر خواهد شد. و یک زندگی ایده آل را برای نسل امروز و آینده تدارک خواهد دید. احساس همدردی و همفکری زمانی پدیدار می‌گردد که برادری از درد و رنج برادرش مطلع شود و آن را درک کند.

این احساس در اجتماع جماعت نمازگزار به راحتی قابل رؤیت و لمس می‌باشد. که مؤمنان در کنار هم قرار گرفته ضمن عبادت از حال یکدیگر نیز باخبر می‌شوند و با هم تشریک مساعی می‌نمایند و در صورت عدم حضور دوستی، سراغ او را می‌گیرند. و چه بسا در پی او به تکلف نیز می‌افتند. اسلام همدردی با سایر بندگان را امری ضروری تلقی می‌کند و آن را عامل ثبات و آرامش جامعه می‌داند. زمانی که سپاه معاویه به یکی از شهرهای بلاد اسلامی حمله می‌کردند و خلخال از پای زن یهودی درآوردند، مولای متقیان فرمودند: اگر مسلمانی از این غصه بمیرد جای سرزنش نیست. همدردی و همدلی در پایداری ارزش‌های اسلامی نقش خوبی را ایفا می‌کنند و یک حالت عرفان در دلها به وجود می‌آورد که همگان را به سوی معنویت سوق می‌دهد.

۱

الکسیس کارل می‌گوید: «احساس عرفانی جنبش است که از اعماق فطرت ما سرچشمه گرفته است و یک غریزه اصلی است، انسان همانطور که به آب نیاز دارد، به خدا [و معنویت] نیز محتاج است، اما آنچه که این احساس را پدید آورده یا بیزار کرده نقش اساسی را دارد.»

امام صادق (علیه السلام) فرمودند: مؤمن برادر مؤمن است، چشم و راهنمای اوست به او خیانت نکند و به او ستم نکند و او را گول نزند و با او وعده خلاف نکند.

¹ - نقش نماز در هویت یابی انسان مسلمان، ۱۳۸۰، ص ۲۱۵.

در موردی دیگر امام چنین می‌فرماید: «مؤمن برادر مؤمن است چون یک تنند و اگر یکی را دردی رسد، در دیگر پاره‌های تن دریافت می‌شود، و روحشان از یک روح است و برآستی روح مؤمن به روح خدا پیوسته‌تر است از پیوستن پرتو آفتاب بدان.»

با توجه به توصیه‌های امام بر همه مؤمنان لازم است که در هر حال از احوال یکدیگر باخبر بشوند و تا عضوی از اعضاء پیکر اسلامی آرام نگیرد آنها نیز آرامش نداشته باشند.

دوستی‌ها

از آنجا که انسان موجود اجتماعی است در روابط اجتماعی ناگزیر از انتخاب دوست می‌باشد. می‌توان گفت یکی از ارکان (وحدت) معاشرتها و دوستی‌های صحیح و سالم در مکان‌های نماز جمعه و جماعت است که در اثر آشنایی و دیدارهای روزانه به شکل احسن انتخاب دوست میسر می‌باشد. و حتی ادامه دوستی این گونه افراد می‌تواند در روز قیامت هم به صورت شفاعت چهره بنمایاند. «این گروه می‌توانند در چارچوب اذن الهی درباره افراد خاصی که روابط معنوی آنان با خدا برقرار بوده و پیوند روحی آنها با شفیعان الهی نگسسته باشد، درخواست آمرزش گناه و طلب مغفرت بنمایند. لازم به ذکر است شفاعت مخصوص افرادی است که خداپسندانه وارد صحنه قیامت گردند و از گناهانی که سلب شایستگی شفاعت را می‌کند برحذر باشند.»^۱

دوستانی که در نماز جماعت انتخاب می‌شوند براساس تولی و تبری است و از اعتیاد و قاپچاق و... سر در نمی‌آورد، دوستانی که با معیارهای دینی برگزیده شده‌اند همواره موجب زینت و سرافرازی انسان بوده‌اند نمونه‌های بارز این گونه دوستی‌ها را در دفاع مقدس به وضوح مشاهده کرده‌ایم که چگونه تا پای جان دوستان زخمی خود را از صحنه نبرد خارج می‌کردند. و نکته مقابل این نوع دوستی، دوستی افراد غیر صالح و غیر منفی است که غالباً به هنگام گرفتاری نه تنها از دوست خود حمایت نمی‌کنند، بلکه او را لو می‌دهند و یا تنها رها می‌کنند!

قرآن می‌فرماید: «وَيَوْمَ يُعْضُ الزَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فَلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ اضْلَعْنَا عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا»

^۱ - تجلی نماز در نهضت عاشورا، ۱۳۸۶، ص ۱۱۸.

به خاطر بیاور روزی که ظالم دست خویش را از شدت حسرت به دندان می‌گزد و می‌گوید: ای کاش من با رسول حق راه دوستی و اطاعت پیش می‌گرفتم. ای وای بر من کاش فلان را دوست خود انتخاب نکرده بودم او مرا از یاد حق گمراه ساخت، بعد از آنکه آگاهی به سراغ من آمده بود و شیطان همیشه مخدول کننده انسان بوده است. بنابر فرموده مفسران، این کار شاید به خاطر این باشد که این گونه اشخاص هنگامی که به گذشته خویش می‌نگرند خود را مقصر می‌دانند و تصمیم بر انتقام از خویشان می‌گیرند و لذا پشت دست خود را گاز می‌گیرند.

حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «همنشینی با دوست عاقل روح را زنده می‌کند».

و نیز می‌فرماید: «با دانشمندان و حکما مجالست و همنشینی کردن عقل‌ها را زندگی می‌بخشد و نفوس را از بیماریهای اخلاقی شفا می‌بخشد.»

در منابع روایی آمده است که انسان با هر چیزی که مونس شده و آن را دوست داشته باشد روز قیامت با همان محشور می‌شود.^۱

نقش تربیتی

تربیت زمینه ساز شکوفایی و تقویت رفتارها و اخلاق و آداب صحیح برای زندگی بهتر است. سالیان متمادی علمای تربیتی با تلاش خود سعی در پیدا کردن راه‌های مناسب برای تربیت بوده‌اند، اما علی‌رغم زحمات انجام شده هنوز هم بشر نتوانسته است به یک تربیت ایده‌آل دست‌یابد، یک فرد مسلمان برای تربیت به ابزار و لوازمی نیاز دارد که خمیر مایه آن از منابع اسلامی دریافت می‌شود مگر نه این است که ما معتقدیم اصول اولیه تربیت توسط انبیاء الهی به دست بشر رسیده است بنابراین قبل از آنکه سراغ کتب و علوم جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و تربیتی برویم بهتر است به منابع اسلامی و در راس آنها به کتاب خدا رجوع کنیم. خداوند در کلام خود می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی» ای اهل ایمان (با رسول با ادب سخن

^۱ - نقش نماز در هویت یابی انسان مسلمان، ۱۳۸۰، ص ۱۹۵.

بگویند) فوق صوت پیامبر صدا بلند نکنید که اعمال نیکتان (در اثر بی ادبی) محو و باطل شود و شما فهم نکنید.

۱

در این آیه شریفه اشاره به حفظ حرمت مربی شده که متربی ملزم به رعایت آن می باشد. به این معنا که هرگاه انسانهای هدایت نیافته و تربیت نشده به دیده عظمت و بزرگ به مربی خود ننگرند. در سخنان تربیتی او راهکارهای تربیتی پیدا نخواهند کرد. و از نظر عمل خداوند سبحان در آداب نماز سلسله مراتب را به اینگونه مشخص کرده است که شخص نمازگزار ابتدا با تکبیرة الاحرام وارد نماز می شود و در رکعت دوم شهادت به رسالت پیامبر خدا می دهد و در پایان نماز با درود به صالحان نماز را به پایان می رساند.^۲

نکته تربیتی این جاست که جمع نمازگزاران به جماعت، طبق یک تربیت اسلامی که ریشه آن در خانواده ها بنا نهاده شده احترام به امام جماعت، افراد مسن و سایر افراد مؤمن را به فراخور حال و موقعیت معنوی و... رعایت می کنند. امور تربیتی غالباً با روان سر و کار دارند تا با جسم و آنچه از تربیت در رابطه با جسم بکار گرفته می شود اکتسابی است از این رو حضور در جمع تربیت شده می تواند راه سهل و آسان کسب آداب و اخلاق مقبول جامعه اسلامی را در اختیار جمع نمازگزار قرار می دهد.^۳

علمای تربیتی نیز به این مطلب اذعان دارند که اجرای مناسک دینی به منزله یادآوری و بازخوانی عقاید دینی است «و تقید و التزام به قواعد و قوانین اخلاقی، نوعی در قید شدن است و انسانهای خویشتن دار بهتر می توانند این قید را بر خویشتن تحمیل کنند. مناسک دین نوعی تمرین برای خویشتن داری و تحمل قیود است و می تواند مقاومت در برابر جاذبه های نفسانی را افزایش دهد و موانع زیست اخلاقی را کم کند.»

^۱ - اصول کافی، ثقة الاسلام کلینی، ترجمه و شرح رسولی. جلد 3، ص 269.

^۲ - انفال / 3 - 4.

^۳ - وسائل الشیعه، شیخ محمد حر عاملی، جلد ۳، ص 58.

از دیگر نکات تربیتی نماز جماعت می‌توان به وقت‌شناسی اشاره کرد. حاضر شدن منظم و مستمر بر سر نماز جماعت نوعی نظم در زندگی و سایر امور دینی آنها به وجود می‌آورد به ویژه نظم در انجام فریضه نماز هر چند در غیر نماز جماعت بکند.^۱

نتیجه گیری و پیشنهادات

نماز جماعت مکان مقدسی است برای عروج به درجات عالی انسانی و رشته‌ای است برای پیوند دلها و تفکرها در جهت استحکام اتحاد و همبستگی و منبعی است برای تقسیم مهربانی‌ها و صفا و صمیمیت‌ها.

علاوه بر شرکت اساتید صاحب نام و صاحب شهرت در نمازهای جماعت، ارائه پاسخ‌های علمی و قانع کننده به سؤالات مذهبی نمازگزاران، آگاهی بخشی به نمازگزاران درباره فلسفه نماز، عامل بودن توصیه کنندگان به نماز، بیان زندگی بزرگان دین و احیاکنندگان نماز در طول تاریخ، اجتناب از روش‌های خشن، توبیخ، تنبیه، تهدید، تمسخر و غیره در امر نماز، اجتناب از اجبار و جلوگیری از ریا در فرهنگ نماز، استقبال پرجاذبه از نمازگزاران در مساجد به ویژه جوانان و گوش دادن به حرف‌های جوانان در مساجد می‌تواند برای حذف آثار منفی تبلیغ کلامی صرف برای نماز مؤثر باشد.

جوان به علت برخورداری از حس کنجکاوی و دقت نظر شدید، همواره محیط اطراف خود را زیر نظر دارد. چنین فردی به خاطر دقت و تیزبینی نسبت به محیط اطراف و رفتارهای اطرافیان، جایگاه خود و نحوه برخورد با پدیده‌های اجتماعی را طراحی می‌کند. مواجهه با دوگانگی در رفتار و کردار برخی مبلغان یکی از مهم ترین عوامل دلزدگی جوان از دین و دین داران است. دعوت به ساده زیستی، عدالت، سلامت اخلاقی و مالی، پرهیز از دروغ و تهمت و حسادت از جمله تعالیمی است که معمولاً برخی از مبلغان به آن نمی‌پردازند.

^۱ - نقش نماز در هویت یابی انسان مسلمان، ۱۳۸۰، ص ۲۵۵.

عمل‌گزینشی به تعالیم دینی و ملاحظه منافع شخصی و گروهی در حوزه سیاست و اقتصاد تأثیری عمیق در نگرش نمازگزار بویژه جوان به دین دارد. بنابراین باید تلاش کرد که با ارائه الگوهای عملی مناسب، از انحراف فکری آنها جلوگیری کرد و به آنان آموخت که حساب دین داران و متولیان امر دین را نباید با دین یکی کرد.

منابع و مأخذ

- اصول کافی، ثقه الاسلام کلینی، ترجمه و شرح رسولی. جلد 3.
- حسینی، علی اکبر، تاریخ اسلام (دانشگاه پیام نور) کلیه رشته‌ها به غیر از الهیات، فصل سوم.
- مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، 1379.
- ملائقی، عباس، نقش نماز در هویت یابی انسان مسلمان، نشر ستاد اقامه نماز، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- ملائقی، عباس، تجلی نماز در نهضت عاشورا، نشر فردابه، چاپ اول، ۱۳۸۶.
- نماز و زندگی، هشتمین اجلاس سراسری نماز (مقالات)، صفحه 112.
- وسایل الشیعه، شیخ محمد حر عاملی، جلد ۳.